

Yaşar Aydın, Prof.Dr.

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi (1984). Aynı üniversitede "İbn Bâcce'nin İnsan Görüşü" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı (1992). Profesör oldu (2003). Türkmenistan-Mahtumkulu Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi ve yönetici olarak çalıştı (1996-1999). Halen Uludağ Üniversitesi İslâm Felsefesi Anabilim Dalı başkanı olarak görevini sürdürmektedir.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 681
İSAM Yayınları 47
Temel Kültür Dizisi 12
© Her hakkı mahfuzdur.

FÂRÂBÎ

Yaşar Aydın

TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)
tarafından yayına hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 40 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 0850
www.isam.org.tr yayın@isam.org.tr

Bu kitap
Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nin
28.12.2004 gün ve 1163 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: 2008
Dördüncü Basım: Temmuz 2019
ISBN 978-975-389-958-1

Kapak görseli: Horasânî tamburda ses perdelerinin yerleri.
Ebû Nasr el-Fârâbî, *Kitâbü'l-Mûsika'l-kebîr*, Köprülü Ktp.,
Fazılahmetpaşa, nr. 953, vr. 136^b

Basım, Yayın ve Dağıtım

TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No: 11
Yenimahalle / Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 (pbx) Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 15402

Aydın, Yaşar

Fârâbî / Yaşar Aydın. – 4. bs. – Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 2019.

199 s. ; 20 cm. – (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ; 681. İSAM Yayınları ; 47.
Temel Kültür Dizisi ; 12)

Dizin ve kaynakça var.

ISBN 978-975-389-958-1

İçindekiler

Kısaltmalar 7

Önsöz 9

Giriş 13

Birinci Bölüm

FÂRÂBÎ'NİN HAYATI ve ÇALIŞMALARI

I. Hayatı 23

II. Çalışmaları 31

A. Mantık 31

B. Matematik / Riyâzî İlimler 33

C. Tabiat İlimleri 33

D. Metodoloji ve Metafizik 34

E. Ahlâk ve Siyaset 37

III. Etkisi 39

İkinci Bölüm

İLİMLERİN SINIFLANDIRILMASI ve BİLGİ TEORİSİ

I. İlimlerin Sınıflandırılması 48

II. Bilgi Teorisi 55

Üçüncü Bölüm

TANRI

I. Tanrı'nın Varlığı ve Nitelikleri 73

II. Tanrı - Evren İlişkisi 79

Dördüncü Bölüm

EVREN

- I. Ay Üstü Âlem 89
 - A. Kozmik Akıllar (İkincil Sebepler) ve Gök Cisimleri 89
 - B. Faal Akıl 91
- II. Ay Altı Âlem 93
 - A. Nefis / Ruh 93
 - B. Madde - Suret / Kuvve - Fiil 94

Beşinci Bölüm

İNSAN

- I. Biyopsişik Varlık Olarak İnsan 101
 - A. Tabiatın Kademeli / Mertebeli Yapısı 101
 - B. Nefsin Tabiatıta Belirmesi ve İşlevleri 103
- II. Akıl Varlığı Olarak İnsan 107
 - A. Aklın Tezahürleri 107
 - B. İnsanın Aklın Varlık Mertebeleri 109
- III. Mutluluk 115

Altıncı Bölüm

TOPLUM, SİYASET ve DİN

- I. Vahiy ve Peygamberlik 127
- II. Toplum ve Siyaset 134
- III. Erdemli Toplum ve Erdemli Başkan 143
- IV. Erdemsiz Topluluklar 155
 - A. Bilgisiz (Cahil) Şehirler 155
 - B. Fâsık Şehirler 157
 - C. Sapkın Şehirler 157
- V. Din 158
- VI. Felsefe ve Din 167

Sonuç 183

Notlar 187

Kaynakça 191

Dizin 197

Önsöz

Fârâbî, felsefî düşüncenin evrensel temsilcilerinden biri ve İslâm felsefesinin kurucusudur. Sahip olduğu üstün anlayış ve kavrayış yeteneğini azim ve çalışma disipliniyle birleştirerek yetkin eserler vermiştir. İslâm dünyasında teorik / felsefî düşünce onun şahsında kendini mükemmel bir biçimde gösterme imkânı bulmuştur. O, bilimsel tavır ve fikirleriyle yüzyıllardır insanlığı aydınlatmaya ve felsefe öğrencilerine yol göstermeye devam etmektedir. Yaşadığı asırdan itibaren Doğu ve Batı’da pek çok takipçi bulmuş, yahudi ve hristiyan skolastiklerini etkilemiştir. Mantık, felsefe ve müzik alanlarındaki çalışmaları aradan geçen asırlara rağmen hâlâ bilimsel araştırmalara konu olmakta ve çeşitli dillere tercüme edilmektedir.

Aristo’yu “ilk muallim” olarak kabul eden geleneğin kendisine uygun gördüğü “ikinci muallim” unvanı Fârâbî’nin felsefe tarihindeki özel yerine işaret etmektedir. Halis felsefî düşüncenin belirgin hale getirilmesi, felsefî terimlerin nihai formuna kavuşturulması ve mantık ilminin bütün kadrosuyla felsefe eğitimi müfredatına alınması bağlamında çok yönlü, orijinal katkılar sağlamış olan Fârâbî, Ortaçağ felsefesinin ana tartışma konusu olan felsefe-din ilişkisi problemini de kapsamlı bir biçimde ve derin bir öngörü ile ele almış, etkili ve başarılı bir şekilde tartışmıştır.

Fârâbî'nin felsefî sistemi rengini büyük ölçüde felsefe-din ilişkisi probleminden almaktadır. İslâm öncesi dönemlerde de tartışılmış olan bu problemi Fârâbî, kendi kültür ortamında, fakat tamamen felsefî bir zeminde ele almış ve ulaşılmış olduğu sonuçları bir sistem dahilinde dile getirmiştir. Elinizdeki kitabın gayesi bu sistemi Tanrı, evren ve insan kavramları etrafında tartışarak anlaşılır bir dille okuyucuya aktarmaktır.

Hayat hikâyeleri önemlidir, bu sebeple olsa gerek, hangi alanda olursa olsun, başarılı insanların özgeçmişleri inanılmaz etkilere yol açabilmektedir. Bu olgudan hareketle, kitabın birinci bölümünde çok sınırlı tarihî mâlûmatı değerlendirek filozofun hayat hikâyesini vermeye çalıştık; ayrıca bu verimli hayata sığdırılan entelektüel çabanın ürünü olan eserlerinin bir listesini sunduk. Fârâbî'nin eserlerine yapılan atıflarda, Türkçe çevirilere öncelik verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Fârâbî'nin ilimlerin sayımı ve bilgi, bilgi-varlık ilişkisi, bilmenin imkânları, kaynakları ve mahiyeti gibi epistemolojiye dair görüşleri ana hatlarıyla belirtilmiştir. Ayrıca işin doğası gereği çalışmanın her aşamasında epistemoloji ve ontolojiye ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

Ortaçağ'da Tanrı sorunu temel tartışma alanlarının başında gelmekteydi ve bu konu etrafındaki tartışmalar Eflâtun ve Aristo'ya kadar geri gitmektedir. Bu iki filozofta genel olarak felsefî teoloji bağlamında ve büyük ölçüde spekülatif düzeyde yürütülen tartışma, hristiyan ve İslâm kültür ortamlarında ilâhî vahiyle de bir karşılaştırma ve yüzleşme şeklinde gerçekleşmiştir. İslâm dünyasında felsefî Tanrı tasavvurunun sınırları Fârâbî tarafından belirlenip gösterilmiştir. Öte yandan filozofun kendi sisteminde Tanrı, epistemolojik ve özellikle ontolojik bakımdan merkezî bir konumda

bulunmaktadır. Her hâlükârda bir Ortaçağ filozofunun sistemi tahlil etme ve değerlendirme bağlamında Tanrı anlayışı son derece önemlidir. Bu sebeple, çalışmamızda Tanrı'yı, Tanrı'nın varlığını, sıfatlarını ve evrenle ilişkisini ele alan ayrı bir bölüm bulunmaktadır.

Tanrı'nın evrenle ve dünya ile olan ilişkisi ve genel olarak Fârâbî'nin tabiat tasavvuru, deist ve teist tanrı anlayışlarıyla da ilişki kurularak bir sonraki kısımda ele alınmaktadır.

Bir siyaset ve ahlâk filozofu olarak Fârâbî'nin felsefî sistemi insan ve insanla ilgili meseleler etrafında kurulmaktadır. Onun felsefesinde insan, bu konunun tartışıldığı kısımda da görüleceği gibi, önce tabiatın parçası olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, tabiatın kademeli varlık düzeni ve bu düzende en üstün tabii varlık olarak insanın ortaya çıkışı tasvir edilmektedir. Tabiatdaki gayeli işleyişin en son noktasında, akıl varlığı olarak insan bulunur. Akıl bir üstünlük / şeref vasıtası olarak insanı tabiatın en mükemmel varlığı yaparken ona belli sorumluluklar da yüklemektedir. Çalışmanın toplum, siyaset ve din konusuna ayrılan kısmında insanın bu yönü irdelenecektir. İnsan, sorumluluklarının gereğini toplum içerisinde gerçekleştirecek bir doğada yaratılmıştır. Fârâbî, bu bakımdan insanı toplumsal-siyasal (medenî) varlık olarak değerlendirmektedir. Toplumsal-siyasal hayat insanın sadece bedensel varlığını sürdürmek için değil, yaratılış gayelerini gerçekleştirmek ve mutlu olmak için de tek uygun ve alternatifsiz zemini oluşturmaktadır. Toplum insan iradesinin bir ürünü olup erdemli ve erdemsiz olarak iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Felsefenin sağladığı entelektüel imkânlarla kurulan ve akla uygun olarak düzenlenen erdemli toplum filozof-peygamber tarafından vahiy ile yönetilmektedir. Böylece, ilgili bölümde de görüleceği üzere, Fârâbî'nin sisteminde

filozof ile peygamber ve din ile felsefe aynı yapı içerisinde birbirleriyle irtibatlandırılmaktadır.

Bu çalışmanın Türkçe'deki Fârâbî literatürüne katkı sağlayarak özellikle genç okuyucuları filozof hakkında daha geniş araştırmalara yönlendirmesini temenni ediyorum. İslâm Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM) projelendirdiği Temel Kültür Dizisi içinde yayımlanan kitabın telifini tarafıma tevdi eden yetkili kurullara, kurumun başkanı Prof. Dr. M. Âkif Aydın'ın şahsında teşekkürlerimi sunuyorum.

Yaşar Aydınlı

Emirsultan, 2008